

Dominika Beňaková

SVETOVÉ OSOBNOSTI MODERNÉHO TANCA 1

VŠMU

VYSOKÁ
ŠKOLA
MÚZICKÝCH
UMENÍ

Dominika Beňaková

SVETOVÉ OSOBNOSTI MODERNÉHO TANCA 1

Dominika Beňaková

SVETOVÉ OSOBNOSTI MODERNÉHO TANCA 1



VYSOKÁ
ŠKOLA
MÚZICKÝCH
UMENÍ

Dominika Beňáková

Svetové osobnosti moderného tanca

Vydala Vysoká škola múzických umení v Bratislave

Ventúrska 3, 813 01 Bratislava, 2023

Editorka Valéria Koszoruová

Jazyková redakcia Soňa Murániová

Foto GettyImages

Foto (portrét autorky) Adrián Gombala

Grafický dizajn Milan Machajdík, akad. mal.

1. vydanie

Recenzovali

Doc. Mgr. art. Jozef Meričko, ArtD.

Mgr. Art. Danka Skacalová

Copyright © Vysoká škola múzických umení v Bratislave 2023

ISBN 978-80-8195- 125-1



Predslov

Vznik tejto publikácia výrazne ovplyvnila autobiografia José Limóna, ktorá zmenila môj pohľad na jednotlivé súvislosti týkajúce sa jeho tvorby a vnímania tanečnej techniky. To sa stalo podstatou mojej snahy, ktorej výsledok práve držíte v rukách – objasniť súvislosti medzi životom a tvorbou jednotlivých tvorcov moderného tanca. Priblížiť udalosti, ktoré ovplyvnili vývoj ich tvorby.

Výskum, na základe ktorého publikácia vznikla, podporil Fond na podporu umenia. Bez tejto podpory by realizácia projektu nebola možná, za čo patrí organizácii moja vďaka. Informácie som čerpala z literatúry v anglickom jazyku, pričom som sa usilovala o zhromaždenie všetkých dostupných zdrojov. Jednotlivé pramene som následne porovnávala, a ak som narazila na rozpor, uviedla som všetky informácie i s menami autorov, ktorí ich uvádzajú.

V prvej časti môjho výskumu som sa zaoberala generáciou amerických tvorcov moderného tanca nazývanou aj pionierskou. Životy jednotlivých osobností sú fascinujúce, a zároveň inšpirujúce. Vďaka ich nekonečnej snahe, vytrvalosti a odvahe môžu povzbudiť tvorivé ambície aj súčasnej generácie mladých umelcov. V neposlednom rade treba poznamenať, že dostupnej literatúry o tanci je v slovenčine zúfalo málo. Dúfam, že bez ohľadu na dôvod, pre ktorý ste sa po tejto knihe rozhodli siahnuť, vám bude dobre slúžiť.

Obsah

Moderný tanec v USA a jeho prví predstavitelia	7
Loïe Fuller	11
Loïe Fuller – zhrnutie	35
Výber z tvorby	38
Isadora Duncan.....	45
Isadora Duncan – zhrnutie	77
Výber z tvorby	79
Ruth Saint Denis.....	87
Ruth Saint Denis – zhrnutie.....	118
Výber z tvorby	121
Ted Shawn	131
Ted Shawn – zhrnutie	152
Výber z tvorby	155
Záver	156

Moderný tanec v USA a jeho prví predstavitelia

Moderný tanec delíme na dve vetvy: americkú a európsku, v oboch je viacero generácií. V Amerike do prvej generácie patria tanečnice Loïe Fuller, Isadora Duncan, Ruth St. Denis a Ted Shawn, po ktorej nasledovala druhá, mimoriadne silná a zásadne formujúca tanečné umenie (najmä kodifikované tanečné techniky vyučované dodnes), do ktorej patria Martha Graham, Doris Humphrey, Charles Weidman a Humphreyovej žiak, José Limón. V prvej európskej (resp. nemeckej) generácii to boli najmä Rudolf von Laban, následne Mary Wigman a Kurt Joss. Jazzový tanec sa v Amerike vyvíjal samostatne: vznikol fúziou rôznych etnických (afroamerických, indických, latinskoamerických) a spoločensko – populárnych tancov.

Táto kniha sa zaoberá prvou generáciou amerických tvorcov. Za akých podmienok sa tam moderný tanec formoval? Na konci devätnásteho storočia bolo už v Spojených štátoch amerických mnoho úspešných vaudevilových show a divadiel, v ktorom sa uvádzal tento typ predstavení. Tanečné vystúpenia boli prevažne zábavného charakteru, a ďalej také, v ktorých sa ženy tzv. odhaľovali, napríklad tance s volánovými sukňami podľa francúzskej módy, pri ktorých boli tanečnicami vidno nohy. Mimo divadiel sa tancovali spoločenské tance, zvyčajne importované z Európy, alebo aj pôvodné (square dance). Klasický tanec dominoval v Rusku a na európskej scéne, v Amerike nemal svoju základňu, hoci mnoho umelcov tam hosťovalo.

Prvou osobnosťou moderného tanca bola Loïe Fuller, ktorá sa postupne od menších hereckých rolí posunula k sólovému tancu; vychádzala z tanca so sukňou, ktorý ale odčlenila od akejkoľvek prezentácie tela, a vďaka svetelným efektom vytvorila vizuálnu formu umenia. Na jej úspech nadviazali neskôr aj Isadora Duncan a Ruth St. Denis. Ich štýl a prejav boli veľmi odlišné. Fuller stavala na vizuálnych efektoch, v ktorých popierala svoje fyzické telo, v mohutných kostýmoch sa stávala zosobnením prírody a jej javov. U Isadory Duncan dominovala sila tanečného prejavu postavenom na improvizácii a zdôraznení výberu dramatickej hudby, i revolúcia tanečného kostýmu, ktorý zjednodušila. St.

Denis tiež improvizovala, ale snažila sa vytvoriť ilúziu exotických tancov, ktorú doplnila hudba, kostýmy a neskôr aj ďalší tanečníci. Hoci vizuál mal populárne prvky, podstatou bol jej postoj k tancu ako k náboženskému rituálu. Napriek americkému pôvodu si obidve vybudovali kariéru sólových umelkýň v Európe. Ruth St. Denis bola prvou, ktorá pôsobila v Amerike, hoci aj jej na začiatku kariéry výrazne pomohli predstavenia v Európe.

Za akých okolností vznikal moderný tanec? Na konci devätnásteho storočia sa moderná kultúra ocitla v kríze. Formy náboženstva a umenia, predovšetkým kresťanské, zlyhávali. Neboli schopné poskytnúť, predovšetkým ženám, inšpiráciu a vedenie v rýchlo sa meniacej dobe. Vychovávali ich k odmietaniu svojho tela a všetkého s ním spojené. Renesancia vo vnímaní vlastnej fyzickosti sa stala doslova nevyhnutnou, napriek ešte pomerne vysokej miere rasovej neznášanlivosti predsa len, dovtedy puritánska Amerika smerovala k otvorenosti, túžbe ľudí oslobodiť sa z konvencií a aj ženy začínali mať v spoločnosti tzv. silnejší hlas. Bolo to aj vďaka hierarchii v spoločnosti; na rozdiel od Európy, v ktorej prirodzenými patrónmi umenia boli už od antiky aristokrati, sa v Amerike dostávali do popredia rodiny priemyselných magnátov. Spojenie amerického slobodného ducha a podpory umenia v Európe priniesli pre revolúciu tanečného umenia potrebné podmienky. Ruth St. Denis a Ted Shawn nadviazali na novovzniknutý tanečný smer, ktorý v USA budovali takmer od nuly. Fuller a Duncan tam boli skôr hosťujúcimi umelkýňami, keďže pôsobili najmä v Európe. St. Denis a Shawn vďaka svojej vytrvalej práci dali americkému modernému tancu pevné základy – v prvom rade propagáciu a uznanie, že moderný tanec je formou vysokého umenia, s edukačným rozmerom. Vďaka tomu, a vyčerpávajúcim turné po celom území, vytvorili pre moderný tanec publikum. Ich škola Denishawn, ktorá mala okrem svojej základne v Kalifornii mnoho pobočiek, poskytla tanečné vzdelanie pre ďalšie generácie tanečníkov a tanečníčok. Ich prínos je obrovský, ale bez pilierov, ktoré postavili Fuller a Duncan, by neuspeli.

Prínos každej z týchto osobností je enormný. Vďačíme im za vznik moderného tanca; pre nich to znamenalo život na pokraji chudoby, vyčerpávajúce, nikdy nekončiace turné, mnoho obetí v súkromnom živote, no napriek tomu povýšili vyšší cieľ nad všetko ostatné. Ich životy a umelecké kariéry sú plné zvrátov, ale v každom z nich dominuje nekonečné odhodlanie.

QUEEN of all DANCERS



Loïe Fuller

22. 1. 1862 – 2. 1. 1928

”*Voľakedy bola najslávnejšou tanečnicou na svete, hoci niektorí sa zamýšľali, či to, čo predvádzala, bol skutočne tanec. Aj ona sama mala o tom pochybnosti. Bola to ručná manipulácia s objemnými vlnami hodvábu, na ktorom žiarili farebné svetlá a ktorá jej priniesla slávu. Možno nebola skutočnou služobníčkou Terpsichory, ale bezpochyby naučila svetlo tancovať.*

V skutočnosti urobila omnoho viac, než len to. Porušila pravidlá tradičnej choreografie (hoci nemala žiadne tanečné vzdelanie) a otvorila cestu zrodu moderného tanca. Pomohla nástupu tanečnice Isadory Duncan a stala sa zosobnením štýlu art nouveau (secesie). Inšpirovala mnohých umelcov, ktorí si z nej urobili idol a stvárnňovali ju častejšie, než iné slávne umelkyne toho obdobia.¹

Detstvo a divadelné začiatky

Fullerovej rodičia sa zosobášili v časoch zlatej horúčky, v roku 1850, keď mala jej mama Deliah devätnásť, a otec Reuben dvadsaťtri rokov. Reuben sa na dva roky pridol k zlatokopom. Len tesne sa mu podarilo uniknúť smrti, keď na lodi, ktorou cestoval, vypukol veľký požiar. Domov prišiel s istým obnosom peňazí, za ktorý kúpil veľkú farmu neďaleko mesta Fullersburg. Zaujímal sa o dostihové kone, šľachtil ich a trénoval. Mal vzťah aj k umeniu, bol skvelým hráčom na husle a tanečníkom, príležitostne sa staral o reštauráciu v meste Fullersburg (patrila jeho otcovi). V januári 1862, keď mala Deliah čoskoro porodiť, klesli teploty hlboko pod bod mrazu a farmu bolo nemožné dostatočne vykúriť; pôrodné lôžko jej pripravili v spomínanej taverne. Tam sa narodila Marie Louise, neskôr prvá priekopníčka sólového moderného tanca, ktorú poznáme pod umeleckým menom Loïe. Silné mrazy, ktorým musela hneď po narodení čeliť, sa podpísali na jej zdraví do konca života – trpela chronickou nádchou.²

Železničná spoločnosť umiestnila novú trať a stanicu mimo mesta, v ktorom žila rodina Fullerovcov. Železnica prirodzene lákala množstvo ľudí, ktorí tam prichádzali z Fullersburgu. Loïe mala dva roky, keď sa jej otec pod vplyvom okolností rozhodol presťahovať rodinu do Chicaga, kde kúpil dom. Fullerovci v Chicagu nezvykli navštevovať nedeľné omše, chodievali ale na stretnutia Progresívneho lýcea, kde v tzv. Nedeľnej škole pravidelne vystupovali deti so svojimi básňami. Počas jedného takéhoto stretnutia vyliezla malá Loïe na pódium, poklonila sa ako iní recitujúci, a predniesla báseň, ktorú odriekavala pred spaním. Prítomných tým veľmi pobavila a rodičov zaskočila. Malému dievčatku, ktoré po schodíkoch liezlo štvornožky, sa všetci smiali. O týždeň opäť predstúpila pred ľudí so svojím prednesom.³ Loïe Fuller vo svojej autobiografii spomína, že toto vystúpenie si uchovávala v mysli ako najcennejšiu spomienku.

V divadle účinkovala prvý raz už keď mala štyri roky. Predstavila sa v dramatickej úlohe *en travesti*, prezlečená za chlapca Reginalda. Bolo to v hre *Was he right?* v Chicago's Academy of Music. Divadlo sa pre ňu stalo životnou vášňou, vyrástla z nej zanietená čitateľka Shakespeareových hier.

Keď mala päť rokov, zapísali ju rodičia do školy. Bola bystrá, pomerne rýchlo sa učila, no bola veľmi živé dieťa. Keď mala sedem, narodil sa jej brat Delbert. Rodine sa darilo, aj napriek masívnemu požiaru, ktorý v tých rokoch zachvátil Chicago.

V septembri 1873 však nastala finančná kríza, ktorá sa rozšírila po celých Spojených štátoch a rodina sa musela opäť presťahovať. Presídlili sa do mesta Monmouth, kde otec kúpil miestny hotel a pracoval v ňom ako manažér. Hotel sa stal pre rodinu novým domovom, bývali v ňom. Loie bola zvyknutá na veľkomesto, preto sa v malomeštiackom prostredí rýchlo osmelila a zapojila do rôznorodých komunitných aktivít, pridala sa aj k miestnym prominentným dámam pri zbieraní peňazí na podporu nezamestnaných. Nacvičovala aj úlohu v predstavení miestneho dramatického a literárneho klubu *Ten Nights in a Bar Room*. Žiaľ, v deň premiéry ochorela a v predstavení neúčinkovala.⁴

Vyhrala tanečnú súťaž na mestskom bále v maskách. K tancu ju priviedol otec, ktorý založil v januári 1876 Monmouth Dancing Academy. Vyučoval tam dva razy do týždňa, mal dvadsať žiakov. Loie mala prirodzený pohybový talent a hudobné cítenie. Ani tanečné aktivity ani hotel však nedokázali jej otca udržať v meste dlhšie, než dva roky. Odišiel s rodinou do Westville, malého mesta pri hranici územia pôvodných obyvateľov (Indiánov). Po roku, ktorý tam strávili, sa opäť vrátili do Chicaga.

Loie zo všetkého najviac zaujímalo divadlo. Keď mala len pätnásť rokov, pridala sa v Chicagu k divadelnému súboru Felix A. Vincent Comedy Company. So súborom absolvovala svoje prvé turné, ktoré trvalo deväť mesiacov. Prvú väčšiu rolu však získala až keď mala devätnásť rokov. William F. Cody, známy ako Buffallo Bill, prišiel do mesta so svojou populárnou drámou *The Prairie Waif*. Herečka, ktorá hrala hlavnú ženskú úlohu, bola po škandále prepustená, a Loie ju nahradila. S predstavením absolvovala turné, ktoré vyvrcholilo v Brooklyne, neskôr cestovala po krajine s jej autorským predstavením *Larks*. Niekoľko rokov navštevovala hodiny spevu, prvý raz sa ako speváčka predstavila v zbore v rámci letného hudobného festivalu v Chicagu. Spievala pomerne dobre, no jej honorár bol veľmi malý, bola chudobná.⁵

Fullerovej veľkým snom bolo spievať v opere, ale získala hlavnú rolu v predstavení *Our Irish Visitors*, kde musela spievať i tancovať. O rok neskôr nasledoval jej debut v New Yorku – v predstavení *Humbug* divadla Bijou Opera House. Svojím výkonom upútala pozornosť Nata C. Goodwina, najlepšieho komika toho obdobia, ktorý ju obsadil do svojej hry *Little Jack Sheppard*. Stvárnila tam hlavnú rolu – chlapca Jacka. Neskôr účinkovala vo viacerých Goodwinových hrách.⁶

V roku 1878 mala Fuller šesťnásť rokov, oficiálne si zmenila meno z Marie Louise na Loie (francúzske „i“ si k menu pridala neskôr). Spolu s mamou a bratom sa presťahovala do New Yorku.⁷

Nasledovali ďalšie viac-menej úspešné divadelné úlohy, ako dvadsaťšesťročná už mala vybudovanú celkom slušnú kariéru, najmä vďaka spoluprácam s mnohými prominentnými hercami.

V roku 1883 absolvovala turné s už spomínaným Williamom Buffalom Billom, s predstavením *Wild West Show*. Hra bola pre divákov mimoriadne atraktívna, pretože priniesla detailne prepracované obrazy zo života ľudí na tzv. divokom západe, a stvárňovala príbehy z čias kolonizácie území amerických indiánov. Bola to čiastočne i vojenská prehliadka so streľbou. V snahe o čo najväčšiu autenticitu najal režisér veteránov jazdectva a dokonca sa mu podarilo obsadiť i slávnych indiánov Sediaceho býka a Geronima, ktorý stvárnil sám seba. Buffalo Bill šou označoval za „výchovo-vzdelávaciu prehliadku“.⁸

Na jeseň roku 1887 účinkovala Loie v predstavení *Aladdin*, v ktorom boli použité najveľkolepejšie svetelné efekty vo vtedajších dejinách amerického divadla. Loie ako Aladdin trením lampy vyvolala zázračné zmeny scén a svetiel. V hre bolo štrnásť tanečných čísel, ktoré sa odohrávali za dymovou clonou, pričom na tanečnicu svietilo mnoho rôznofarebných svetiel. Nikdy nepriznala, do akej miery ju táto skúsenosť v jej vlastnej kariére ovplyvnila, no môžeme sa domnievať, že vplyv bol zásadný. Bola to veľmi cenná lekcia práce so svetlom, ktorú zúročila pri svojej neskoršej tvorbe.⁹

Neprávoplatný sobáš a neúspech v Londýne

Keď mala dvadsaťsedem rokov, vydala sa, resp. si to myslela. Jej „manžel“ sa stal bohatý právnik a obchodník na burze, Colonel William B. Hayes. Zoznámili sa, keď Loie žiadala o pôžičku na novú hru, ktorú produkovala spolu s populárnym hercom Williamom Morrisom. V januári 1889 Hayes Loie požiadal o ruku. Bol už ženatý, no tvrdil jej, že kým sa vráti z chystaného turné po Jamajke, bude rozvedený. Dokument, ktorý mal byť potvrdením jeho rozvodu, jej naozaj ukázal. Požiadal ju však, aby mali len tichú ceremóniu, mimo očí verejnosti, pretože bol veľmi známou osobnosťou a nechcel na seba priťahovať pozornosť. Žiaľ, jediným dokumentom potvrdzujúcim uzavretie manželstva, bol papier podpísaný jej mamou Deliah, ktorá priestovala, aby išla dcére za svedka.¹⁰

Loie sa potom umelecky osamostatnila a prišla s odvážnym plánom – prezentovať svoju hru londýnskemu publiku. Myslieť si, že hra *Caprice*, ktorá neuspela na Jamajke, uspeje v Londýne, bolo naivné. Jej „manžel“ ju však v tom podporoval, najmä finančne. Londýnska premiéra *Caprice* sa konala 22. októbra 1889. Po niekoľkých týždňoch bolo jasné, že bez úspechov. Zámožný „manžel“ prestal posilať financie a jeho listy prichádzali čoraz menej, až sa úplne odmlčal. Loie väčšinu času trávila v Londýne, v spoločnosti matky. Jej otec sa v rovnakom období stretol v New Yorku s Hayesom, prosil ho o pôžičku. 5. júna 1890 však Reuben Fuller nečakane, za nejasných okolností, zomrel.¹¹

Skoro rok sa Loie pokúšala uspieť v Londýne, ale práce bolo veľmi málo. Napriek tomu sa jej podarilo získať úlohu v Gaiety Theatre, tam boli obľúbené predovšetkým tanečnice s dlhou sukňou; konkurencia bola veľká. Každá mala svoj vlastný štýl, pričom ich

spájala ručná manipulácia s dlhým kostýmom. Loïe tam našla inšpiráciu pre tanec, ktorý neskôr zdokonalila natoľko, že ním „ovládla“ Paríž.¹²

Snahu o úspech v Londýne vzdala, v lete 1891 sa vrátila domov. Krátko nato získala úlohu v predstavení *Quack, M. D.*, ktorá bola pre ňu zlomom v jej kariére. V hre stvárňovala mladú vdovu, ktorú doktor zhypnotizoval. Na scénu prišla v nezvyčajne dlhej sukni a vo večernej premiére spontánne pridala tanec v rámci stavu hypnózy. Recenzenti hru zavrhlí, no ocenili vystúpenie bezmennej zhypnotizovanej tanečnice. Tak sa zrodil jej slávny tanec.¹³

Úspechy na domácej pôde

O pôvode sukne, či materiálu, z ktorého bola vyrobená, rozprávala Fuller mnoho príbehov. Raz to bol dar od dôstojníka slúžiaceho v Indii, inokedy ju našla vo svojom šatníku medzi starými kostýmami. Každopádne, sukňa bola taká dlhá, že prirodzene musela jej okraje držať v zodvihnutých rukách, aby si na ňu nestúpala. Keď sa prvý večer ladne pohybovala po javisku (k efektu prispeli i zelené lampy, ktoré svietili z predného okraja scény), diváci kričali: „Aha, motýl! Nie, je to orchidea!“. Loïe sa zmietať v hypnotickom stave, stupňovala svoje pohyby, až upadla do extázy. Z vrcholu nechala svoje telo padnúť na zem, pričom sa látka nadvihla a zahĺbila ju ako oblak.¹⁴

Loïe mala celkom nový úspešný druh tanečného vystúpenia, no nemala ho kde predviesť. Hoci ju poznalo mnoho newyorských agentov, brali ju ako herečku a speváčku, nie ako tanečnicu. Príležitosť dostala len od jedného. Bol ním Rudolph Aronson z Casino Theatre. Keď prišla v dohodnutý čas, aby sa mu predviedla na javisku, bolo osvetlené len jednou plynovou lampou a k dispozícii nebol ani korepetitor. To ju ale neodradilo. Obliekla si kostým a tancovala bez hudby. Loïe sa vynárala z tmy, keď sa priblížila k lampe a opäť mizla, vo veľkom finále dvihla sukňu do výšky a spolu s ňou dopadla na zem, k manažérovým nohám. Ten, nadšený, nazval jej tanec *Serpentine Dance* a pridala ho do už existujúceho varieté. Loïe absolvovala s varieté turné v zime, v rokoch 1891 – 1892. Na veľkých scénach, kde bolo možné bohatšie osvetlenie, Fullerovej tanec vyvolal senzáciu a tanečnica varieté mnohonásobne predstihla, recenzie boli skvelé.¹⁵

Erotické, spirituálne a tajomné spojenie ženy, haliacej sa do objemnej látky, prežíva v kultúre storočia. Od rímskych ceremoniálov prešiel v devätnástom storočí k tancu so širokou sukňou odhaľujúcou nohy. Fuller však toto spojenie radikalizovala, vrátila mu tajomné čaro a svoje telo v ňom úplne skryla do objemnej látky.¹⁶

Po úspechu a počiatku novej kariéry sa začal ozývať aj Hayes, ktorý Loïe rátal medzi svoje milenky. Ešte keď bola v Anglicku, dostala list, v ktorom sa jej vyhrážala Hayesova manželka, že ak sa neprestane predstavovať ako pani Hayesová, zažaluje ju. A práve to Loïe Hayesovi urobila. Pred súd priniesla papier podpísaný jej matkou v deň